

Επιστήμες στην οθωμανική αυτοκρατορία: Οι εκπαιδευτικοί θεσμοί

Βιβλιογραφική παρουσίαση από το έργο:

Ekmeleddin Ihsanoglu (ed.), *History of the Ottoman State, Society and Civilization*, Research Center for Islamic History, Art and Culture – IRCICA, Istanbul, vol. 1, 2001, XXXVIII + 829 σελ., vol. 2, 2002, XXV + 822 σελ.

Θόδωρος Κεχαγιάς

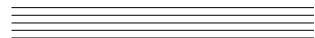
Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε., Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η αναζήτηση της πραγματικής διάστασης της ανάπτυξης και προόδου της επιστήμης και της εκπαίδευσης την περίοδο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας είναι ένα πολυσυζητημένο ιστοριογραφικά θέμα.

Η παλαιότερη ιστοριογραφική άποψη, αυτή του Abdulak Adnan, *La science chez les Turcs Ottomans, Paris, 1939* υποστηρίζει την κεμαλική άποψη περί απόλυτου σκοτούς και λανθασμένης και ελλιπούς μεταφοράς της επιστήμης των Αράβων. Αντίθετοι με αυτές τις απόψεις παρουσιάζονται οι πιο σύγχρονοι ιστορικοί των επιστημών, όπως ο Ekmeleddin Ihsanoglu, ο οποίος με το πολύ πλούσιο ερευνητικό και συγγραφικό του έργο έχει αναδείξει πολλές άγνωστες πτυχές των οθωμανικών επιστημών και της οθωμανικής επιστημονικής παιδείας. Δυστυχώς, το μεγαλύτερο τμήμα του έργου του καθώς και των Τούρκων συναδέλφων του είναι απρόσιτο σε όσους δεν γνωρίζουν την τουρκική γλώσσα. Όμως μια εκτενής περίληψη των ερευνών αυτών παρουσιάζονται στα αγγλικά στον 2ο τόμο του συλλογικού έργου *History of the Ottoman State, Society and Civilization*.

Στο έργο αυτό ο ίδιος ο E. Ihsanoglu έχει γράψει το τμήμα επιστήμες και παιδεία (*Ottoman educational and scholarly – scientific institutions*, τ. 2, σ. 361-518 και *The Ottoman scientific –scholarly literature*, τ. 2, σ. 519-606). Στη βιβλιογραφική αυτή παρουσίαση θα αναφερθούμε στο πρώτο μέρος του τμήματος αυτού, το οποίο αφορά στους εκπαιδευτικούς θεσμούς. Στο προσεχές τεύχος της Κριτικής θα παρουσιάσουμε το δεύτερο μέρος, το οποίο αφορά τα επιστημονικά χειρόγραφα και βιβλία.

Από την ίδρυση του κράτους των Σελτζούκων έως και την εγκαθίδρυση τη δεύ-

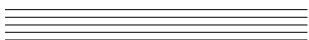
τερη δεκαετία του 20ου αιώνα του κοσμικού καθεστώτος, υπήρξαν αρκετές προσπάθειες ανάπτυξης των επιστημών και από κάποιο σημείο και μετά (19ος αιώνας) οι προσπάθειες αυτές άρχισαν να επηρεάζουν γενικότερα το χαρακτήρα της κοινωνίας. Το Οθωμανικό κράτος προσπάθησε κατά καιρούς να ακολουθήσει τις εξελίξεις στην Ευρώπη ιδίως στην Ιατρική και το Στρατό. Πολλές όμως από αυτές τις προσπάθειες προσέκρουσαν σε οικονομικά προβλήματα, στο γεγονός ότι έθιγαν αρκετά στέρεα θρησκευτικά κατεστημένα, καθώς και στο μέγεθος της Αυτοκρατορίας και την πολυμορφία (πολιτιστικής, θρησκευτική, γλωσσική) των κατοίκων της. Έτσι πολλές αποφάσεις παρέμειναν ανενεργές ή εφαρμόστηκαν ελάχιστα.

Η εκπαίδευση των Οθωμανών είχε δύο μορφές, Την τυπική μέσα στα επίσημα ιδρύματα-σχολεία με συγκεκριμένα διδακτικό πρόγραμμα και την άτυπη εκπαίδευση η οποία παρεχόταν στις βιβλιοθήκες ή στα αρχοντικά των πλούσιων ανθρώπων της αυτοκρατορίας (κοπακ) και της θρησκευτικής ελίτ (ulema). Τίποτα από αυτά δεν μπορεί να αγνοηθεί, γιατί όλα συνεισέφεραν στο κοινωνικό οικοδόμημα και την διαμόρφωση του χαρακτήρα του κράτους. Μεταξύ τους αναπτύχθηκαν σχέσεις άλλοτε αλληλεπιδραστικές άλλοτε ανταγωνιστικές, αφού ειδικά τα σχολεία που είχαν τις ρίζες τους σε πιο παραδοσιακά κατεστημένα αντιπάλεψαν τους νεωτερισμούς οι οποίοι επιχειρήθηκαν να θεμελιωθούν, από τις πρώτες στιγμές που δόθηκε η δυνατότητα είτε μέσω Ευρωπαίων δασκάλων είτε με την αποστολή με έξοδα του κράτους φοιτητών σε ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια (τον 19ο αιώνα) για περαιτέρω σπουδές.

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΩΝ ΣΕΛΤΖΟΥΚΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Δεν υπάρχουν πολλά τεκμήρια που να αφορούν στην εκπαίδευση την εποχή των Σελτζούκων Τούρκων. Παρόλα αυτά, μπορεί να σκιαγραφηθεί κάποια εικόνα. Δύο ήταν οι συνιστώσες που συνέβαλαν στην ανάπτυξη των πνευματικών δραστηριοτήτων. Τα μουσουλμανικά σχολεία (μεντρεσέδες) και τα νοσοκομεία τα οποία είχαν το διπλό ρόλο της παροχής περίθαλψης και της εκπαίδευσης για μελλοντικούς γιατρούς.

Οι μεντρεσέδες και τα νοσοκομεία μετατράπηκαν, με την εμπλοκή των τοπικών αρχόντων, σε πολιτιστικά κέντρα με δανειστικές βιβλιοθήκες που λειτουργούσαν είτε μέσα σε αυτά είτε σε τζαμιά ή άλλου είδους ιδρύματα. Η συγκέντρωση στις τοπικές αυλές σημαντικού αριθμού επιστημόνων και δασκάλων, έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη της πνευματικής δραστηριότητας, η οποία λόγω του ανταγωνισμού επεκτάθηκε σε πολλούς τομείς. Η επιστημονικές γλώσσες αυτή την περίοδο ήταν

τα περσικά και τα αραβικά. Δεν υπάρχει ακριβής προσδιορισμός του αριθμού των μεντρεσέδων της σελτζουκικής περιόδου. Σημαντικές παιδαγωγικές και εκπαιδευτικές υπηρεσίες προσέφεραν επίσης οι οίκοι των δερβίσηδων (τεκέδες).

Η τοπική στήριξη κάθε ιδρύματος που μπορούσε να προσφέρει κοινωνική υπηρεσία οποιαδήποτε μορφή, δημιούργησε τον πολιτιστικό - εκπαιδευτικό πυρήνα που χαρακτηρίζει την προ-Οθωμανική περίοδο.

Πρωτοβάθμια σχολεία (Sibyan Mektepleri)

Τα σχολεία αυτά είναι συνέχεια των ισλαμικών kuttab. Ιδρύονταν από ανώτερης βαθμίδας στρατιωτικούς ή σουλτάνους και βρίσκονταν μέσα ή δίπλα σε τζαμιά αλλά και αλλού. Επειδή οι απαιτήσεις τους δεν ήταν πολύ υψηλές για αυτό και δημιουργήθηκε μεγάλος αριθμός από τέτοια.

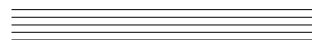
Η ηλικία εισόδου ήταν τα πέντε έτη. Ως δάσκαλοι σε αυτά τα σχολεία επιλέγονταν απόφοιτοι από μεντρεσέδες ή εγγράμματοι ιμάμηδες ή επιστάτες τζαμιών. Στις τάξεις των κοριτσιών επιλέγονταν για δασκάλες γυναίκες μεγάλης ηλικίας που είχαν αποστηθίσει το Κοράνι. Όσον αφορά το πρόγραμμα σπουδών δεν είναι βέβαιο ότι υπήρχε κάποιο επίσημο.

Ο βασικός στόχος ήταν ο κάθε απόφοιτος να γνωρίζει γραφή και ανάγνωση. Ο βασικός πυρήνας διδασκαλίας ήταν η Ισλαμική θρησκεία αλλά παράλληλα διδάσκονταν οι τέσσερις αριθμητικές πράξεις και διαβάζονταν συγκεκριμένα ποιητικά λεξικά σε Αραβικά και Περσικά. Το βασικό στοιχείο για να αποφοιτήσει κανείς δεν ήταν η ηλικία του, αλλά η ικανότητά του να διαβάσει το Κοράνι μια φορά από την αρχή μέχρι το τέλος.

Μεντρεσέδες

Εξετάζοντας τον δημοφιλέστερο τύπου σχολείου της εποχής των Σελτζούκων και αργότερα των Οθωμανών, θα παρατηρήσουμε ότι αυτό που το χαρακτήριζε ήταν η αυστηρά κυρίαρχη θρησκευτική όψη των πραγμάτων. Η προετοιμασία ατόμων με επαρκέστερες γνώσεις στο Κοράνι, την προφητική παράδοση (hadith) και το Ισλαμικό δίκαιο (fiqh) αποτέλεσε τον βασικό στόχο. Σε αρχικό στάδιο (11ος αιώνας) πολλοί μεντρεσέδες είχαν ως αποκλειστικό στόχο την προετοιμασία δικαστών που θα δίκάζαν με βάση το Ισλαμικό δίκαιο.

Οι σπουδές που παρέχονταν αφορούσαν το δίκαιο, τη θρησκεία και κάποια συμπληρωματικά μαθήματα όπως η λογοτεχνία. Από εκεί και πέρα γίνεται αναφορά σε μαθήματα μορφολογίας και συντακτικού αραβικής και περσικής γλώσσας.

σας. Από τις πηγές δεν φαίνεται πουθενά πως στο πρόγραμμα σπουδών συμπεριλαμβάνονταν οι φυσικές επιστήμες

Τα μαθήματα διαρκούσαν σε άλλα σχολεία όλη την εβδομάδα και σε άλλα μόνο από Τρίτη έως Παρασκευή, ενώ όλη η εκπαίδευση ήταν πέντε χρόνια. Οι μαθητές χωρίζονταν σε τρεις κατηγορίες. Οι πρωτοετείς (*mutbedi*), οι ενδιάμεσου σταδίου (*mutanassit*) και οι τελειόφοιτοι (*mustedil*) από τους οποίους υπήρχε η απαίτηση να μπορούν να γράφουν τις απόψεις τους σπυριγμένες σε συμπεράσματα από τις πηγές πληροφόρησης τους. Όποιος παραπέρα ήθελε να εξειδικευτεί σε ένα πεδίο, επέλεγε δασκάλους αντίστοιχα καταρτισμένους σε αυτό, από τους οποίους έπαιρνε και το σχετικό δίπλωμα (*icazet*) ότι ήταν καλός γνώστης αυτού του πεδίου.

Από ότι διαφαίνεται από τις πηγές, η αναλογία δασκάλων – μαθητών ήταν διαφορετική από σχολείο σε σχολείο. Αλλού γίνεται αναφορά σε ένα δάσκαλο, ένα βοηθό και τριάντα οκτώ μαθητές και αλλού για ένα δάσκαλο, δύο βοηθούς και δώδεκα μαθητές. Ο δάσκαλος ήταν το σημαντικότερο στοιχείο αναφοράς του σχολείου: η αξία ενός πτυχίου αναγνωριζόταν μόνο από το όνομα του δασκάλου και όχι από αυτό του μεντρεσέ. Επιπρόσθετα η αξία που δινόταν στους δασκάλους μπορεί να φανεί και από τους υψηλούς γενικά μισθούς που λάμβαναν. Επίσης ενδεικτικό της δυναμικής της θέσης του δασκάλου είναι πως η ιεράρχηση των μεντρεσέδων γίνονταν λαμβανομένου υπόψη και του μισθού με τον οποίο αμείβονταν οι διδάσκοντες εκεί.

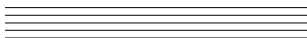
ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Οι μεντρεσέδες

Στην πρώτη περίοδο που ακολούθησε την εμφάνιση και εγκαθίδρυση του κράτους των Σελτζούκων Τούρκων, οι μεντρεσέδες διαφύλαξαν την καθιερωμένη παράδοση. Ο στόχος τους ήταν διπλός. Όχι μόνο η παροχή θρησκευτικής εκπαίδευσης αλλά και η προετοιμασία διοικητικών και νομικών στελεχών. Με αυτό τον τρόπο διατηρούταν και ενισχυόταν η κεντρική διοίκηση και το κατεστημένο.

Την περίοδο αυτή οι δραστηριότητες σπυρίζονταν σε μεγάλο βαθμό στην ανταλλαγή λογίων από περιοχή σε περιοχή (Αίγυπτος, Συρία, Τουρκεστάν, Ιράν) πράγμα που θεωρείται ενδεικτικό του πολιτιστικού δυναμισμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η παράδοση επέβαλε το χτίσιμο των μεντρεσέδων δίπλα από τα τζαμιά σαν

επακόλουθο της κατάκτησης μιας περιοχής και της προσπάθειας γρήγορης επιβολής της κυριαρχίας του κατακτητή σε όλες τις δραστηριότητες. Αργότερα, δίπλα από αυτά χτίστηκαν νοσοκομειακά ιδρύματα και χώροι για αστρονομικές παρατηρήσεις. Στην αρχή μαθήματα όπως η Φιλοσοφία, τα Μαθηματικά και οι Φυσικές Επιστήμες διδάσκονταν μόνο κατ' οίκον ή στα νοσοκομεία.

Ο Μωάμεθ ο Πορθητής θέλησε εξαρχής να δώσει μια νέα πολιτιστική ταυτότητα στην Κωνσταντινούπολη και προσπάθησε να την μετατρέψει σε κέντρο εκπαίδευσης και μάθησης. Χτίστηκαν νέα τζαμιά, νέοι μεντρεσέδες, νέοι οίκοι δερβίσηδων και για το σκοπό αυτό μετατράπηκαν πολλά βυζαντινά κτήρια. Σε έναν από τους λόφους της Πόλης δημιουργήθηκε ένα φημισμένο συγκρότημα, που αργότερα πήρε το όνομα του Πορθητή, το συγκρότημα του Fatih Mosque το οποίο εκτός από το τζαμί είχε 8 μεντρεσέδες ανώτερης εκπαίδευσης, 8 χαμηλότερης και ένα πρωτοβάθμιο σχολείο (Daruttalim). Παράλληλα στο συγκρότημα συμπεριλαμβάνονταν εστιατόριο, νοσοκομείο και βιβλιοθήκη.

Αυτή η περίοδος θεωρείται σημαντική, μιας και τότε έγιναν οι πρώτες προσπάθειες για αλλαγή των παραδοσιακών κανόνων που καθόριζαν σε μεγάλο βαθμό την εκπαίδευση. Πρώτο απ' όλα δημιουργήθηκαν τα επίπεδα ιεράρχησης των μεντρεσέδων. Βασικά κριτήρια για αυτά ήταν ο μισθός ο οποίος δινόταν στους δασκάλους και τα βιβλία που χρησιμοποιούνταν. Από την άλλη πλευρά, βασικό προαπαιτούμενο για να διδάξει κάποιος σε ένα μεντρεσέ δεν είναι μόνο να κατέχει γνώσεις θρησκευτικών αλλά παράλληλα και φυσικών επιστημών, φιλοσοφίας και μαθηματικών. Οι αλλαγές αυτές με την παράλληλη πλέον διδασκαλία θρησκευτικών και φυσικών επιστημών αντικατοπτρίζουν την έλευση από τη Σαμαρκάνδη του Ali Kuscü.

Όπως ειπώθηκε και παραπάνω, τα μουσουλμανικά σχολεία ιεραρχούνταν με βάση το ημερήσιο δίδακτρο που δίνονταν στους δασκάλους. Έτσι την περίοδο του Μωάμεθ είχαμε:

Hasiye- i Tecrid medreses με αμοιβή 20 άσπρα.

Miftah medreses με αμοιβή 30 άσπρα

Telvih medreses με αμοιβή 40 άσπρα

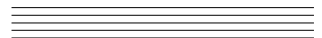
Haric medreses με αμοιβή 50 άσπρα

V-Dahil medreses με αμοιβή 50 άσπρα

Tetime medreses

Sahn medreses

Οι ονομασίες προέρχονταν από τους τίτλους των βιβλίων που διδάσκονταν.

Το τελευταίο (Sahn) ήταν το ανώτερο επίπεδο σχολείου και το προτελευταίο που θεωρείτο ίδιας αξία με το V-Dahil ήταν το προπαρασκευαστικό στάδιο για το Sahn. Υπήρξε ένας ακόμα ανώτερης βαθμίδας μεντρεσές με αμοιβή 100 άσπρα, ισάξιος με τον U-Serefeli, στην πόλη Edirne (Αδριανούπολη)

Η μεγάλη αλλαγή έγινε την περίοδο του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή όταν το συγκρότημα που κτίστηκε στο 2ο λόφο της Πόλης αποτέλεσε το απόγειο της Οθωμανικής, κουλτούρας και εκπαίδευσης. Βασικό χαρακτηριστικό των αλλαγών ήταν ο επαναπροσδιορισμός της πολλαπλότητας των επιπέδων εκπαίδευσης και η ποικιλία των ειδικοτήτων.

Ενδεικτικό της δυναμικής των μεντρεσέδων ανά τους αιώνες, είναι ότι τον 19ο αιώνα κατά την περίοδο όπου εγκαινιάζονταν στην χώρα σύγχρονου τύπου εκπαιδευτικά ιδρύματα, μόνο και μόνο στην Κωνσταντινούπολη υπήρχαν ενεργά 166 μουσουλμανικά σχολεία και φοιτούσαν σε αυτά 5369 μαθητές.

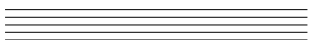
Προγράμματα σπουδών

Όσον αφορά τις επιστήμες (μαθηματικά- φυσικές επιστήμες), αυτές διδάσκονταν σε τρία επίπεδα. Πρώτο επίπεδο, από κείμενα χωρίς αποδείξεις (iktisar), δεύτερο από εγχειρίδια με κάποια απόδειξη (iktisad) και τρίτο από άλλα που σκοπό είχαν να κριτικάρουν και να καταρρίψουν όσες αντίθετες απόψεις ακούγονταν για αυτά που ισχυριζόνταν οι φυσικές επιστήμες (istiksa). Δημιουργήθηκαν τρία επίπεδα βιβλίων, ώστε να αντιστοιχούν στα τρία επίπεδα γνώσεων όπου οι μαθητές πιστοποιούνταν. Κάθε κατηγορία είχε υποκατηγορίες. Επειδή η διαδικασία μελέτης ενός βιβλίου ήταν χρονοβόρα, επιλέγονταν μικρά και εύχρηστα εγχειρίδια. Οι μαθητές, ανάλογα με τις ικανότητές τους έπαιρναν την επάρκεια του επιπέδου.

Πέρα από το καθιερωμένο πρόγραμμα, οι μαθητές το χειμώνα έλυναν παζλ, γρίφους, συνέκριναν κείμενα, ασχολούνταν με ιστορία ποίηση, αραβικές μεταφράσεις του Ευκλείδη. Το καλοκαίρι σε εκδρομές που πήγαιναν συζητούσαν για διάφορα θέματα όπως αριθμητική, γεωμετρία, αστρονομία και αστρονομικά εργαλεία (αστρολάβοι), μηχανική, επισκόπηση του χώρου και υπενθύμιση γεωγραφικών όρων.

Ακμή και παρακμή των μεντρεσέδων

Όπως ειπώθηκε και παραπάνω τα μουσουλμανικά σχολεία γνώρισαν μεγάλη ακμή τον 15ο και κυρίως 16ο αιώνα, η οποία ακολουθήθηκε από μια περίοδο βαθμιαίας παρακμής το 17ο αιώνα. Οι λόγοι αυτής της παρακμής είναι πολλοί. Θα αναφερθούμε μόνο στη μείωση του ενδιαφέροντος για λόγιες σπουδές, στην

αύξηση των προνομίων για τους απόγονους της τάξης των *ulema* ανάμεσα στα οποία ήταν και η δυνατότητα για σπουδές λόγω γνωριμιών, η μεταβίβαση του δικαιώματος του διδάσκειν με δωροδοκίες, η πολύ μικρή διαφοροποίηση μεταξύ εγγράμματων και χαμηλού επιπέδου πολιτών, καθώς και η μη παραγωγή νέων επιστημονικών εργασιών. Κάποιοι λόγιοι της εποχής (Katib Celebi) θεωρούν ως αιτίες παρακμής την αποβολή των μαθηματικών και των φυσικών επιστημών και την μη ξεκάθαρη κατηγοριοποίηση των δασκάλων και των σχολείων με βάση τα όσα παραπάνω αναφέρθηκαν για την ιεράρχηση των μεντρεσέδων

Παρόλα αυτά δεν μπορεί να μειωθεί ούτε ο ρόλος ούτε η συνεισφορά του συγκεκριμένου τύπου σχολείου, ο οποίος αποτέλεσε χαρακτηριστικό της Οθωμανικής κοινωνίας μέχρι την εγκαθίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας και ο οποίος γαλούχησε μέσα στις αίθουσές του μεγάλο αριθμό υπκόων προκειμένου να διαφυλάξει την κατεστημένη τάξη και ιεραρχία και την έντονη εξάρτηση από το Θεό και την προφητική παράδοση.

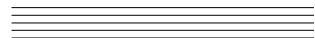
Το σχολείο του παλατιού (Enderun mektebi)

Το δεύτερο σημαντικότερο εκπαιδευτικό ίδρυμα μετά τους μεντρεσέδες ήταν το σχολείο του Παλατιού, το οποίο αν και αναπτύχθηκε κάτω από τα ίδια πνευματικά θεμέλια εν τούτοις διέφερε σε στόχους, δομή, μαθητές και λειτουργίες. Βασικός σκοπός του ήταν η προετοιμασία μαθητών για τις υπηρεσίες του Παλατιού και για υψηλόβαθμες θέσεις της αυτοκρατορικής διοικητικής δομής.

Στο σχολείο του Παλατιού φοιτούσαν παιδιά στρατολογημένα από χριστιανικές οικογένειες (γενίτσαροι). Τα στρατολογημένα παιδιά, αφού λάμβαναν τη βασική τους εκπαίδευση, διανέμονταν σε στρατιωτικές μονάδες (*cikma*). Αυτά που έδειχναν ιδιαίτερες ικανότητες και ταλέντο γίνονταν δεκτά στο Παλάτι για περαιτέρω διδασκαλία.

Πέρα από τα κλασικά μαθήματα στο Κοράνι, την προφητική παράδοση (*hadith*), τον γραπτό και προφορικό λόγο, την καλλιγραφία και τα αραβικά, διδάσκονταν και μαθήματα ρητορικής, ποίησης, φιλοσοφίας, μαθηματικών, γεωγραφίας, ιστορίας. Δινόταν πολύ μεγάλη έμφαση σε θέματα διοικητικών και πολιτικών επιστημών, τεχνών και οι ικανότες πάνω στο θεωρητικό χειρισμό τέτοιων θεμάτων αξιολογούνταν. Για να μπορέσει κάποιος να περάσει σε υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης έπρεπε να είναι επιτυχημένος μαθητής και να μην έχει δεχθεί τιμωρίες για τη συμπεριφορά του. Όσοι δεν θεωρούνταν επιτυχημένοι, στέλλονταν σε διάφορες θέσεις στις επαρχίες.

Το σχολείο του Παλατιού με αυτή περίπου την οργάνωση συνέχισε τη λει-

Β
Ι
Β
Λ
Ι
Ο
Π
Α
Ρ
Ο
Υ
Σ
Ι
Α
Σ
Π

τουργία του μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα, όταν έγιναν βασικές αλλαγές με την είσοδο του δυτικού τύπου σχολείων οι οποίες επηρέασαν όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης.

Τεχνολογική Εκπαίδευση

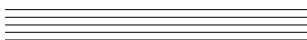
Κατά την κλασική περίοδο πριν τις μεταρρυθμίσεις του 18ου και κυρίως του 19ου αιώνα, δεν μπορούμε να πούμε ότι υπήρξαν ειδικοί μεντρεσέδες επιστημών και μηχανικής. Αυτή την περίοδο μόνο ένα σχολείο εξειδικευμένο στην Ιατρική ήταν γνωστό, ο ιατρικός μεντρεσές *Suleimaniye*. Μέχρι την ίδρυση αντίστοιχων ιδρυμάτων στα ευρωπαϊκά πρότυπα η εκπαίδευση ειδικευμένου στρατιωτικού και πολιτικού προσωπικού γινόταν στα παραδοσιακά πλαίσια της μαθητείας. Για παράδειγμα, στο εργοστάσιο κατασκευής κανονιών εκπαιδευόνταν τεχνίτες οι οποίοι στη συνέχεια στέλνονταν σε εργοστάσια και οχυρά σε όλη την επικράτεια. Αντιστοίχως όμοια ήταν και η εκπαίδευση των ναυπηγών.

Όσο για τους αρχιτέκτονες, χωρίζονταν σε δύο τύπους που διέφεραν τόσο σε επίπεδο εκπαίδευσης, όσο και αρμοδιοτήτων. Οι αρχιτέκτονες του Παλατιού ή Αυτοκρατορικοί (*hassa*) και οι «αστοί» αρχιτέκτονες (*sehkir*). Οι πρώτοι αναλάμβαναν τις εργασίες για το κράτος ενώ η αρμοδιότητα των δεύτερων ήταν να επιθεωρούν πτυχιούχους τεχνίτες (ξυλουργοί, χτίστες, πετράδες) που εμπλέκονταν σε ιδιωτικές εργασίες αστικών περιοχών.

Λόγω της εκπαίδευσης των πρώτων θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι η αυτοκρατορική σχολή αρχιτεκτονικής ήταν σχολή μηχανικής και αρχιτεκτονικής. Την εκπαίδευσή αναλάμβαναν οι επικεφαλής αρχιτέκτονες και οι βοηθοί τους και αυτή συμπεριλάμβανε σημαντική θεωρητική κατάρτιση, κάτι που δεν είχαν οι «αστοί» αρχιτέκτονες ή λαϊκοί όπως θα μπορούσαν να ονομαστούν. Μέσα στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων των αρχιτεκτόνων του Παλατιού ήταν να ελέγχουν τα σχέδια και τις κατασκευές των «λαϊκών» και να προβαίνουν σε αναγκαίες υποδείξεις και διορθώσεις.

Άτυπη Εκπαίδευση

Πέρα από την επίσημη και τυπική εκπαίδευση υπήρχαν και άτυπες μορφές εκπαίδευσης, με τη μορφή διαλέξεων-μαθημάτων που δίνονταν από επιφανείς λόγιους διαφόρων αντικειμένων σε πολυτελή σπίτια ισχυρών οικονομικά παραγόντων της αυτοκρατορίας, σε τζαμιά, σε οίκους Δερβίσηδων ή σε βιβλιοθήκες. Αυτά τα μαθήματα αφορούσαν όποιον είχε συγκεκριμένα ενδιαφέροντα, διοργανώνο-

νταν μια δυο φορές την εβδομάδα και δεν υπήρχε κανενός είδους αμοιβής. Ονομαστή ομάδα που προσέφερε τέτοιου είδους εκπαίδευση ήταν η λόγια συντροφία του Besiktas η οποία ανέπτυξε τις δραστηριότητές της στην περιοχή Besiktas της Κων/πολης.

Νέα εκπαιδευτικά ιδρύματα

Απαρχή της μοντέρνας στρατιωτικής εκπαίδευσης στα στρατεύματα Πυροβολικού (Humbaracı Ocagi)

Αφετηρία για την νέα αυτή εποχή στην εκπαίδευση ήταν φυσικά η προσπάθεια ανανέωσης του στρατού. Κομβικό σημείο αποτελεί η «περίοδος της τουλίπας» (θεωρείται ως η περίοδος όπου οι Οθωμανοί απεμπολούν τα χαρακτήρα του κατακτητή και επιχειρούν να ακολουθήσουν την πρόοδο που είχε επιτευχθεί στη Δύση) η οποία οδήγησε το Mahmud I στο θρόνο (1730). Από τις πρώτες του κινήσεις ήταν η ίδρυση, υπό την καθοδήγηση του Γάλλου εξορισθέντος στρατηγού Comte de Bonneval, σώματος Πυροβολικού στο Σκουτάρι (Uskudar) το 1735, εγκαινιάζοντας έτσι το νέο τύπο εκπαίδευσης του στρατού πάνω σε ευρωπαϊκά πρότυπα.

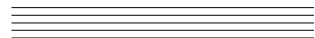
Οι δάσκαλοι ήταν Ευρωπαίοι αλλά και Οθωμανοί οι οποίοι παρείχαν μαθήματα σε εφαρμοσμένα μαθηματικά και νέες στρατιωτικές τεχνικές. Πέρα από αυτό, το πρόγραμμα περιείχε γεωμετρία, τριγωνομετρία και μαθήματα βολιολιτικής. Οι μαθητές -στρατιώτες χωρίζονταν σε ειδικότητες (μηχανικός, σχεδιαστής, εξειδικευμένος σε νέα όπλα). Ο θάνατος του Comte de Bonneval οδήγησε σταδιακά στη μείωση της αίγλης της σχολής

Μια δεύτερη προσπάθεια για εκμοντερνισμό ήταν η ίδρυση από τον Γάλλο αξιωματικό Baron de Tott σχολής Πυροβολικού και Μηχανικού και από το σουλτάνο Mustafa III το 1772 αντίστοιχης σχολής υποδεέστερης εκπαίδευσης δίπλα από τα Ναυπηγεία. Η πραγματική αναμόρφωση ήρθε το 1774 με τη δημιουργία του σώματος ελαφρού πυροβολικού από το Γάλλο λοχία Aubert και τους συνεργάτες του.

Σχολή Μηχανικών (Hedensehane)

Η σχολή Μηχανικών ήταν ο πυρήνας της αλλαγής της τεχνολογικής εκπαιδευτικής κατεύθυνσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η αυτοβιογραφία ενός σπουδαίου μαθητή και δάσκαλου της σχολής, του Seyyid Hasan Efendi, ο οποίος γράφει: « Η επιστήμη με την οποία είμαι ερωτευμένος είναι αυτή της Δύσης».

Το 1775, κατόπιν επιθυμίας του Αρχιναυάρχου Gazi Hasan Pasha, ιδρύθηκε

στα Ναυπηγεία σχολή Μηχανικών, για να δώσει στο προσωπικό την κατάλληλη θεωρητική κατάρτιση. Ο Γάλλος S. Kermouan και ο Campbell Mustafa Aga υπό τις οδηγίες του Baron de Tott δίδαξαν στη σχολή αυτή.

Βασικός σκοπός, ειδικά από το 1776 και μετά, ήταν η προσπάθεια παροχής εκπαίδευσης σε θέματα πλοήγησης, χαρτογράφησης και γεωγραφίας, κάτω από τις οδηγίες του Seyyid Hasan Efendi. Με την επιστροφή στις πατρίδες τους όλων των ξένων δασκάλων, την εκπαίδευση ανέλαβαν δάσκαλοι από την τάξη των ulema. Κυρίαρχες μορφές στο εκπαιδευτικό προσωπικό οι μαθηματικοί Gelenbevi Ismail Efendi και Palabiyik Mehmed Efendi.

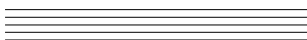
Νέα σχολή Μηχανικού (Muhendishane-i Cedid)

Η προσπάθεια αναμόρφωσης του στρατού συνεχίστηκε και από το σουλτάνο Selim III που ανέβηκε στο θρόνο το 1789. Ιδρύθηκε η νέα σχολή Μηχανικού με στόχο την παροχή γνώσεων σε αριθμητική και γεωμετρία. Η σχολή αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η πρωτοπόρος στο άνοιγμα μιας νέας εποχής στην εκπαίδευση με το «πάντρεμα» του Οθωμανικού συστήματος με το Δυτικό.

Η σχολή στεγαζόταν σε ένα κτίριο με δύο ορόφους και διέθετε τυπογραφείο, βιβλιοθήκη, χώρους μελέτης. Οι μαθητές της εθεωρούντο στελέχη του στρατού και λάμβαναν μισθό και ημερήσια έξοδα σίτισης. Από το 1801, όταν έγινε διευθυντής ο Huseyin Rifki Tamani, άρχισε να παρέχεται συστηματική εκπαίδευση δυτικού τύπου. Από το 1806 η σχολή χωρίστηκε σε δύο υποκατευθύνσεις, του Πυροβολικού και του Μηχανικού. Παράλληλα, προετοιμάστηκε νέο πρόγραμμα σπουδών το οποίο συμπεριλάμβανε αρκετά γνωστικά πεδία. Το μεγάλο πρόβλημα της σχολής ήταν ο τρόπος προαγωγής που ακολουθούσε τα παλιότερα παραδοσιακά πρότυπα με το κριτήριο της αρχαιότητας να παίζει σημαντικό ρόλο. Με αυτό τον τρόπο ήταν δύσκολο να προσδιορίσει κανείς πόσα χρόνια διαρκούσε η φοίτηση στη σχολή.

Όσον αφορά το Αναλυτικό Πρόγραμμα, η σχολή αποτελούταν από τέσσερις τάξεις.

Στην πρώτη τάξη οι μαθητές διδάσκονταν καλλιγραφία, ορθογραφία, αριθμητική, ζωγραφική, αραβικές σπουδές, γεωμετρία, λογιστική και γαλλικά. Στη δεύτερη τάξη παραδίδονταν μαθήματα άλγεβρας, τριγωνομετρίας, στρατιωτικής ιστορίας. Στην τρίτη τάξη υπήρχαν μαθήματα αριθμητικής, γεωμετρίας, γεωγραφίας, αραβικών και γαλλικών. Τέλος στην τέταρτη και τελευταία τάξη στη διδασκαλία συμπεριλαμβάνονταν μαθήματα κωνικών τομών, διαφορικών εξισώσεων, μηχανικής, αστρονομίας, μεταλλειολογίας, ολοκληρωμάτων, γεωτρήσεων.

Μια γρήγορη εξέταση των αντικειμένων διδασκαλίας επιβεβαιώνει αυτό που στην εισαγωγική παράγραφο ειπώθηκε για μια πρωτοπόρα σχολή. Πέρα από την εισαγωγή γνωστικών πεδίων με σκοπό τη δημιουργία εγγράμματων επιστημόνων – αξιωματικών με απώτερο στόχο την παρεμπόδιση μεγαλύτερων πτώων από τα ευρωπαϊκά στρατεύματα, καθιερώθηκε η ιεράρχηση των μαθημάτων ανά τάξη και η λήψη σχετικού διπλώματος αποφοίτησης.

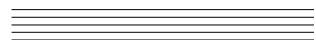
Άξιοι μιας σύντομης αναφοράς είναι δύο καθηγητές της σχολής που τη σημάδεψαν με την παρουσία τους διατελώντας διευθυντές της. Ο Huseyin Rifki Tamani από την Κριμαία, έγινε γνωστός γιατί με τις πολλές μεταφράσεις και ερμηνείες προσπάθησε να μεταφέρει και να εκλαϊκεύσει την ευρωπαϊκή επιστήμη. Ο γιος του Emin Pasha υπήρξε και αυτός σημαντική μορφή, αν όχι σημαντικότερη από τον πατέρα του στην καθιέρωση του μοντέρνου τύπου εκπαίδευσης. Το δεύτερο πρόσωπο που άφησε τη σφραγίδα στη σχολή ήταν ο Ishak Efendi ο οποίος έγινε διευθυντής το 1830. Η συνεισφορά του δεν περιορίζεται μόνο στην επιτάχυνση του εκμοντερνισμού του εκπαιδευτικού συστήματος, αλλά αφορά και ένα σημαντικό επιστημονικό έργο.

Με την κατάργηση των ταγμάτων των Γενισάρων το 1826 οι μαθητές της σχολής αυξήθηκαν σε εκατό. Το 1847 η σχολή αναδιοργανώθηκε και ονομάστηκε Αυτοκρατορική Πολυτεχνική Σχολή Μηχανικών και Πυροβολικού, και θεωρείτο πλέον πολύ υψηλού κύρους σχολή. Από το 1870 πέρασε υπό τη διοίκηση της Στρατιωτικής Ακαδημίας, ενώ από το 1900 και μετά έγινε επαγγελματική σχολή συνδεδεμένη με την Ακαδημία Πολέμου και με απόφοιτους που προσλαμβάνονταν άμεσα στο στρατό.

Εκπαίδευση Πολιτικών Μηχανικών

Οι απόφοιτοι του τμήματος Μηχανικού της στρατιωτικής σχολής απασχολούνταν και σε πολιτικά έργα. Επομένως κατά μια έννοια σε αρχικό στάδιο δεν υπήρχε άμεση ανάγκη για πολιτικούς μηχανικούς. Αυτό διήρκεσε σε όλο σχεδόν το πρώτο μισό του 19ου αιώνα. Οι ανάγκες που δημιουργήθηκαν με την πρόοδο του δεύτερου μισού του αιώνα (χρήση ατμού, ηλεκτρισμού) με τα επακόλουθά της (τηλέγραφος, εθνικές οδοί, δημιουργία σιδηρόδρομου) άρχισε να αυξάνει την ανάγκη για μηχανικούς.

Οι πρώτες σχολές που ιδρύθηκαν ήταν η σχολή τηλεγραφητών το 1860 και η σχολή βιομηχανίας το 1868. Η δεύτερη συνδυάζει θεωρητική και πρακτική εξάσκηση σε αντικείμενα όπως επεξεργασία σιδήρου, υποδηματοποιεία, ραπτική, ξυλουργική, υφαντική, βιβλιοδεσία. Η διάρκεια σπουδών ήταν πέντε χρόνια.

Το 1874 άνοιξε η σχολή Πολιτικών Μηχανικών και το 1875 έγινε κομμάτι του νέου Πανεπιστημίου του Γαλατασαράι. Η εκπαίδευση που δινόταν αφορούσε τις επικοινωνίες και τις μεταφορές σε μια χώρα με ραγδαία αυξανόμενο τηλεγραφικό και οδικό δίκτυο. Η φοίτηση ήταν τετραετής και οι απόφοιτοι προσλαμβάνονταν στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης. Αργότερα, το 1881, ιδρύθηκε και σχολή εργοδηγών με χαμηλότερου επιπέδου εκπαίδευση αρκετοί απόφοιτοι της οποίας προσπάθησαν να ιδιωτεύσουν χωρίς αποτέλεσμα δείχνοντας την περιορισμένη ανάγκη για ιδιωτικές υπηρεσίες μηχανικής.

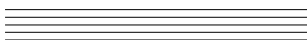
Στις αρχές του 20ου αιώνα η σχολή Πολιτικών Μηχανικών έκοψε τους δεσμούς της με το στρατό και ονομάστηκε Ανώτατη Σχολή Μηχανικών και από το 1946 έγινε κομμάτι του Πολυτεχνείου Κωνσταντινούπολης.

Ακαδημία Πολέμου (Mekteb-i Harbiye)

Με την κατάργηση των ταγμάτων των Γενιτσάρων το 1826, ο σουλτάνος Mahmud II ίδρυσε νέο στρατό. Από το 1833 άρχισαν οι προσπάθειες για ίδρυση Σχολής Πολέμου με σκοπό την εκπαίδευση των αξιωματικών σε νέες τεχνικές πολέμου. Μέχρι τότε στρατολογούνταν αξιωματικοί από τη σχολή Μηχανικού. Η πρόοδος των πολεμικών τεχνικών μέσα από την πρόοδο της βιομηχανίας, καθώς και οι πολλές εξειδικεύσεις που υπήρχαν πλέον, κατέστησαν αναγκαία τη δημιουργία σχολής στα πρότυπα των ευρωπαϊκών «Ecole Militaires».

Τελικά η σχολή άνοιξε τις πύλες της με πρώτο διευθυντή τον Namik Pasha διαθέτοντας όχι μόνο αίθουσες μαθημάτων αλλά και βιβλιοθήκες, λουτρά, νοσοκομείο, φαρμακείο, τυπογραφείο και εξοπλισμό μεταφερόμενο εξοκλήρου από την Ευρώπη. Οι σπουδαστές χωρίζονταν σε οκτώ διαφορετικές τάξεις. Μόλις δύο χρόνια μετά την έναρξη της λειτουργίας της επιχειρήθηκε - με αφορμή την επίσκεψη του Σουλτάνου - η πρώτη αναδιαμόρφωσή της. Το αναλυτικό πρόγραμμα ξαναφτιάχθηκε από καθηγητές της σχολής Μηχανικού, ενώ μεγάλος αριθμός δασκάλων και φοιτητών πήγαν σε σχολεία στη Βιέννη και το Παρίσι, για να προετοιμαστούν ως επόμενοι δάσκαλοι της σχολής.

Στην ουσία η σχολή υπολειπόταν μέχρι που διευθυντής της έγινε το 1839 ο Emin Pasha. Από εκείνο το χρονικό σημείο άρχισε να παρέχεται καλά οργανωμένη εκπαίδευση. Καταρχήν η σχολή χωρίστηκε σε δύο κατηγορίες. Μια τετραετής ανώτερη η «Σχολή Στρατιωτικής Επιστήμης» και μια τριετής κατώτερη, η «Επιστημονική Σχολή». Μεταξύ των μαθημάτων που διδάσκονταν ήταν η άλγεβρα και η γεωμετρία, ενώ στην ανώτερη βαθμίδα χρησιμοποιούνταν ως εγχειρίδιο τη Σύνοψη Μηχανικής του Huseyin Rifki Tamani. Παράλληλα το πρόγραμμα περι-

λάμβανε και πολλά γυμνάσια πρακτικής υλοποίησης όσων διδάσκονταν στα μαθήματα. Όλα αυτά διδάσκονταν είτε από Οθωμανούς δασκάλους που είχαν ακολουθήσει κύκλο σπουδών στην Ευρώπη είτε από Ευρωπαίους.

Στη συνέχεια αναπτύχθηκαν και άλλα τμήματα στη σχολή, η οποία διατήρησε το υψηλό της κύρος μέχρι την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας (με εξαίρεση ίσως την περίοδο του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου όταν την έπληξε η γενικότερη έλλειψη πειθαρχίας στην Αυτοκρατορία). Προστέθηκαν το 1849 τμήμα Κτηνιατρικής, το 1864 τμήμα Γενικού Προσωπικού και δημιουργήθηκε το 1875 Μέση Σχολή Στρατιωτικών. Έτσι η ιεράρχηση των βαθμίδων στην στρατιωτική εκπαίδευση πήρε τη μορφή: α) Μέση σχολή, β) Ανώτερη σχολή, γ) Ακαδημία Πολέμου και δ) Σχολή Γενικού Προσωπικού με τις δύο τελευταίες σε ίση αξία.

Την περίοδο που διευθυντής ήταν ο Zeki Pasha (1882) η επιρροή της Γερμανίας στη Σχολή ήταν εμφανής. Ήταν η περίοδος που ο σουλτάνος Abdulahamid II δίνοντας το τίτλο του Pasha στο Γερμανό Ταγματάρχη Von der Goltz επιχείρησε να ανοίξει άλλες πέντε παρόμοιες σχολές στην επικράτεια.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΩΝ TANZIMAT.

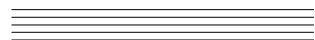
Το 1869 με τις Εθνικές Ρυθμίσεις για την Εκπαίδευση, μπαίνουν τα νέα θεμέλια για την οργάνωση των δημοτικών σχολείων. Πρόκειται για το πρώτο ντοκουμέντο που σκιαγραφεί την επίσημη κρατική πολιτική η οποία στόχευε στον εκμοντερνισμό της εκπαίδευσης. Αρχιπέκτονας των διαταγμάτων ήταν ο Sa' dullah Pasha υπεύθυνος του γραφείου εκπαίδευσης που λειτουργούσε υπό την επίβλεψη του Ανώτατου Συμβουλίου. Οι ρυθμίσεις που προβλέπονταν είχαν χωριστεί σε τέσσερις κατηγορίες:

Γενικού περιεχομένου που αφορούσαν την ίδρυση ενός σχολείου ανά γειτονιά, την καθιέρωση τετραετούς εκπαίδευσης (αγόρια 6-10 έτη, κορίτσια 7-11 έτη), τη δημιουργία ξεχωριστών ανά φύλο σχολείων, αν αυτό ήταν δυνατόν

Τάξεις και εξετάσεις όπου καθοριζόταν το Αναλυτικό Πρόγραμμα σπουδών με ευθύνη του Υπουργείου Παιδείας και το πρόγραμμα των εξετάσεων προαγωγής με την παρουσία και κοινοτικών συμβούλων για την εξασφάλιση της διαφάνειας.

Εκπαιδευτικοί. Στα σχολεία θα μπορούσαν να διδάξουν μόνο Οθωμανοί και απόφοιτοι της Παιδαγωγικής Ακαδημίας - Διδασκαλείου.

Έσοδα. Αυτά θα προέρχονταν από έσοδα των βακουφιών, τοπικούς φόρους, κτήματα που ενοικιάζονταν και κληρονομίες, από δέρματα ζώων που σφάζονταν και φιλανθρωπίες.

Ibtidai (δημοτικά σχολεία)

Το 1870 ιδρύθηκαν νέα πρωτοβάθμια σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης. Αυτή η προσπάθεια γενίκευε σε όλη την αυτοκρατορία την θέληση για καθιέρωση οργανωμένης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τα βιβλία διέφεραν σε μορφή και περιεχόμενο από αυτά που χρησιμοποιούνταν μέχρι τώρα. Εντάχθηκαν στο πρόγραμμα περισσότερες πρακτικές ασκήσεις και πειράματα.

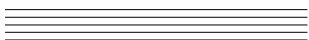
Σημαντικό σημείο στην εκπαιδευτική ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υπήρξε η θεσμοθέτηση με το πρώτο Σύνταγμα (1876) της υποχρεωτικής φοίτησης και αποφοίτησης από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση όλων των νέων της χώρας.

Δευτεροβάθμια σχολεία (Rusdiye Mektepleri)

Κατά τη βασιλεία του Mahmud II έγινε προσπάθεια δημιουργίας πέρα από τα πρωτοβάθμια σχολεία και δευτεροβάθμιου επιπέδου εκπαίδευσης. Ο ρόλος των rusdiye ρυθμίστηκε από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο το 1846 όπου θεωρήθηκαν το προπαρασκευαστικό στάδιο του (ανύπαρκτου ακόμα) Πανεπιστημίου. Ένα χρόνο μετά την θεωρητική ίδρυσή τους υπήρχαν τέσσερα σχολεία στην Κωνσταντινούπολη και πέντε χρόνια αργότερα έγιναν δέκα. Μόλις αποφοίτησαν οι πρώτοι δάσκαλοι από την Ακαδημία η κυβέρνηση επεδίωξε τη δημιουργία παρόμοιων σχολείων στην επαρχία. Ο αριθμός του προσωπικού εξαρτιόταν από τον αντίστοιχο των μαθητών. Συνήθως υπήρχαν ένα ή δύο δάσκαλοι, ένας επόπτης και ένας επιστάτης. Οι απόφοιτοι του rusdiye γίνονταν δεκτοί κατόπιν εξετάσεων στα idadis.

Το πρόγραμμα σπουδών τετραετούς διάρκειας περιλάμβανε θρησκευτικά, οθωμανική γραμματική, καλλιγραφία, αριθμητική, έκθεση, αραβική και περσική γραμματική, λογιστική, παγκόσμια και οθωμανική ιστορία, γεωμετρία, ενώ στο τέταρτο έτος γινόταν διδασκαλία γλωσσών του ισλαμικού κόσμου παράλληλα με την διδασκαλία γαλλικών. Το 1876 υπήρχαν 423 τέτοια σχολεία και αναφέρονται ότι στην Πόλη λειτουργούσαν εννέα μόνο για κορίτσια. Κατά τη περίοδο του Ρώσο-τουρκικού πολέμου η λειτουργία τους επηρεάστηκε από τις επιτάξεις των κτιρίων που χρησιμοποιήθηκαν για τη φιλοξενία προσφύγων ή στρατευμάτων.

Όταν επανήλθε η σταθερότητα, το γραφείο των δευτεροβάθμιων σχολείων αναδιοργανώθηκε υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας με διευθυντή έναν ονομαστό παιδαγωγό της εποχής, τον Selim Sabit Efendi. Η αναδιοργάνωση αυτή έφερε ταχύτερη αύξηση του αριθμού των rusdiye και του αριθμού των μαθητών. Κατά την περίοδο αυτή επιχειρήθηκαν μια σειρά από αλλαγές σε εκπαιδευτικά ζητήματα [νέο αναλυτικό πρόγραμμα, ένωση με τα idadis (γυμνάσια) όπου ο αριθ-

μός των μαθητών δεν ήταν αρκετός, μείωση φοίτησης σε δύο και αύξησης αργότερα σε τρία χρόνια.

Darulmaarif

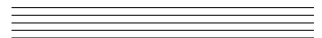
Ένας νέος τύπος εκπαιδευτικού ιδρύματος εμφανίστηκε την περίοδο των μεταρρυθμίσεων. Με πιο προηγμένο αναλυτικό πρόγραμμα όπου διδάσκονταν αντικείμενα που δεν υπήρχαν στα *rusdiye* πως γεωμετρία, φιλοσοφία, αστρονομία, γεωγραφία, σκόπευε στην προετοιμασία καλά προικισμένων δημοσίων υπαλλήλων. Η επίσημη έναρξη της λειτουργίας του έγινε το 1850 με την ονομασία «Ανώτερο Σχολείο» ή «Σχολείο της Μητέρας του Σουλτάνου» και από τους πρώτους μαθητές ήταν τα παιδιά του Abdulhamecid (Murad και Fatma). Αργότερα ονομάστηκε *Darulmaarif*, δηλαδή «Σχολείο της Γνώσης». Η εισαγωγή σε αυτό γινόταν με εξετάσεις και υπήρχαν ειδικά διατάγματα που καθόριζαν τη λειτουργία του (μισθοί δασκάλων, βοηθητικού προσωπικού, έξοδα λειτουργίας). Υπολογίζεται ότι οι μαθητές του ήταν αρχικά 250 και αργότερα μειώθηκαν σε 180. Αργότερα το 1872 χάνοντας μεγάλο μέρος της δύναμής του, κάτι που οφείλεται στην υπέρσχυση μέσα στους κόλπους του των συντηρητικών παραδοσιακών στοιχείων παρά τη μεγάλη προσπάθεια εκμοντερνισμού, αντικαταστάθηκε από τα *Idadis* (high school).

Lycée de Galatasaray

Αν και τα *rusdiye* θεωρούνταν το προπαρασκευαστικό στάδιο του πανεπιστημίου γρήγορα έγινε κατανοητό πως δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν σε αυτό το ρόλο. Η ανάγκη για την ύπαρξη σχολών ανώτατου επιπέδου πλέον ήταν επιτακτική προκειμένου η χώρα να ακολουθήσει τις εξελίξεις και δείγμα αυτής της ανάγκης ήταν η προσπάθειες για την ίδρυση προπαρασκευαστικών ιδρυμάτων για την ανώτατη εκπαίδευση.

Με το διάταγμα αναμόρφωσης (*Tanzimat Fermani*) του 1856 γινόταν αναφορά σε παροχή ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση σε Μουσουλμάνους και μη. Λόγω των εμποδίων που μπορούσε να δημιουργήσει η συνύπαρξη Μουσουλμάνων και μη κάτω από την ίδια σχολική στέγη, αποφασίστηκε ότι αυτό θα μπορούσε να γίνει μόνο για την ανώτερη βαθμίδα.

Το 1868 ο Γάλλος πρέσβης στην Πόλη Μ. Bourée έθεσε το θέμα δημιουργίας σχολείου στο επίπεδο των ευρωπαϊκών *Lycée* στον πρωθυπουργό Ali Pasha και τον Υπουργό των Εξωτερικών Fuad Pasha. Με την υποστήριξη της Γαλλίας ο Dr Alferd Levistal ήρθε στην Πόλη τον Απρίλιο του 1868 και μέσα σε πολύ μικρό

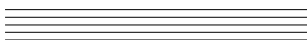
διάστημα βρέθηκε το κατάλληλο κτίριο και άρχισαν οι εγγραφές, που οδήγησαν στα επίσημα εγκαίνια του το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους.

Το ίδρυμα είχε δύο διευθυντές έναν Τούρκο και ένα Γάλλο και αποτελούταν από δέκα επίπεδα τάξεων (5 προπαρασκευαστικές και 5 ανώτερες). Κατά το πρώτο στάδιο της λειτουργίας του δέχθηκε πολύ μεγάλη κριτική, κάτι που οδήγησε την κυβέρνηση να βεβαιώνει συνεχώς ότι θα προσαρμοσθεί στην εκπαιδευτική της πολιτική. Παράλληλα η φοίτηση μειώθηκε στα εννέα χρόνια (3 τάξεις προπαρασκευαστικές, 3 τάξεις β/βάθμιας και 3 ανώτερου επιπέδου). Το 1873 άλλαξε θέση σε κτίριο στο πάρκο Guilhane με διευθυντή το Sava Pasha. Λόγω της αύξησης του αριθμού των μη Μουσουλμάνων ανέστειλε τη λειτουργία του. Το 1878 ξανάνοιξε και πρόσφερε εκπαίδευση σε δύο υποκατευθύνσεις. Στις ανθρωπιστικές σπουδές προσφέρονταν μαθήματα γλώσσας, ιστορίας, γεωγραφίας, φιλοσοφίας, ενώ στις θετικές επιστήμες μαθήματα φυσικής, χημείας, γεωμετρίας και μαθηματικών. Μετά την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας το σχολείο ονομάστηκε Lycée de Galatasaray και συνεχίζει την λειτουργία του μέχρι σήμερα.

Παιδαγωγική Ακαδημία (Darulmuallimin)

Η ανάγκη για την εκπαίδευση των δασκάλων απασχολούσε το κράτος πριν από την περίοδο των Tanzimat. Με την ίδρυση του Υπουργείου Παιδείας το 1846 ο προβληματισμός εντάθηκε ακόμα περισσότερο. Τελικά το 1848 άνοιξε το πρώτο ίδρυμα που θα παρείχε εκπαίδευση εκπαιδευτικών έξω από τα παραδοσιακά δεδομένα των medreses. Αρχικά ο στόχος ήταν η προετοιμασία δασκάλων για τα rusdiye ως δείγμα της προτεραιότητας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Οι πρώτοι απόφοιτοι της σχολής βγήκαν το 1855 και παρά την αναγνώριση του ρόλου του δασκάλου δεν άνοιξαν άλλες Ακαδημίες μέχρι το 1868. Μετά το 1862 και τη λειτουργία της στοιχειώδους εκπαίδευσης ιδρύθηκε σχολή για δασκάλους αυτών των σχολείων. Με τις αναμορφώσεις του 1869 ιδρύθηκε η Μεγάλη Παιδαγωγική Ακαδημία που προετοίμαζε δασκάλους και για τις τρεις βαθμίδες της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η σχολή για τους δασκάλους της πρωτοβάθμιας δεν ήταν κομμάτι της, αλλά συνδεόταν με αυτή. Πέντε χρόνια μετά (1874) οι σχολές ενώθηκαν και η φοίτηση για την πρωτοβάθμια ήταν διετής και για τη δευτεροβάθμια τριετής. Μέχρι το 1891 το κομμάτι που αφορούσε το ανώτερο επίπεδο των δευτεροβάθμιων σχολείων θεωρήθηκε ανεπαρκές και για αυτό λειτουργούσαν τμήματα μόνο για πρωτοβάθμια και κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Με την αύξηση των İdadis δημιουργήθηκε για αυτά τμήμα στην

Ακαδημία με δύο υποκατευθύνσεις (ανθρωπιστικές σπουδές, θετικές επιστήμες). Μέχρι τις μεταρρυθμίσεις του 1891 ο συνολικός αριθμός των μαθητών ήταν 140.

Βασικά χαρακτηριστικά της προσπάθειας για παροχή εκπαίδευσης σε υποψήφιους εκπαιδευτικούς, ήταν η υποχρέωση του κάθε δασκάλου πριν διοριστεί σε σχολείο να περάσει από ένα στάδιο ειδίκευσης με την παρουσία του σε ρόλο βοηθού δασκάλου, η λήψη μηνιαίας αποζημίωσης από κάθε μαθητή η οποία επιστρεφόταν αν ο ίδιος δεν δούλευε σα δάσκαλος. Επιπροσθέτως αξιοσημείωτη είναι η προσπάθεια δημιουργίας Ακαδημιών σε επαρχιακές περιοχές όπως το Κοσσυφοπέδιο, το Ικόνιο, τη Θεσσαλονίκη, τη Μοσούλη, τη Βαν, την Προύσα κλπ. Παρότι οι νέες αυτές σχολές δεν είχαν τα επιθυμητά αποτελέσματα, γιατί οι μαθητές στις περιοχές αυτές δεν είχαν τα απαραίτητα γνωστικά προσόντα για να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις, εν τούτοις οι Οθωμανοί συνέχισαν να δημιουργούν και άλλες τέτοιες σχολές σε μια προσπάθεια ίσως να ελέγξουν τους πληθυσμούς μέσω της εκπαίδευσης, ειδικά σε περιοχές όπου υπήρχαν μεγάλες μη μουσουλμανικές μειονότητες.

Γυναικεία Παιδαγωγική Ακαδημία (Darulmuallimat)

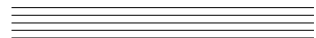
Το 1858 δημιουργήθηκε το πρώτο δευτεροβάθμιο σχολείο θηλέων, όποτε δημιουργήθηκε η ανάγκη για εκπαίδευση δασκάλων για αυτά τα σχολεία.

Η πρώτη γυναικεία Ακαδημία δημιουργήθηκε το 1870 στην Αγία Σοφία και είχε 45 μαθήτριες. Το προσωπικό της ήταν ο διευθυντής, τρεις άντρες καθηγητές, και τρεις γυναίκες από τις οποίες οι δύο (καλλιτεχνικών, ραπτικής) ήταν αλλοδαπές. Τα πρώτα 25 χρόνια λειτουργίας της ήταν πραγματικά χαοτικά. Συνεχείς αλλαγές σε διοίκηση, προσωπικό, προγράμματα σε μια προσπάθεια να βρεθεί μια ταυτότητα. Τελικά μετά το 1895 και με τις προσπάθειες του διευθυντή της Mehmet Hukusi Efendi η σχολή μπόρεσε να σταθεροποιήσει μια πορεία. Στα πρώτα 39 χρόνια λειτουργίας της αποφοίτησαν 737 δασκάλες. Σήμερα συνεχίζει τη λειτουργίας της σαν Cara Anatolian Lycée for Teachers.

Ανώτατη εκπαίδευση

Πανεπιστήμιο (Darulfunun)

Η επαφή με τις δυτικές επιστήμες ήταν ο βασικός παράγοντας της ίδρυσης ανώτατων ιδρυμάτων μετά τα μέσα του 19ου αιώνα. Η αρχική ιδέα ήταν ένα ίδρυμα που θα διδάσκονταν όλα τα αντικείμενα και ο βασικός στόχος θα ήταν η προε-

τοίμασία των δημοσίων υπαλλήλων, μαζί με τη δυνατότητα να αποκτούν ολοκληρωμένες σπουδές αυτοί που το επιθυμούσαν. Το Νοέμβριο του 1846 η κυβέρνηση ήρθε σε συμφωνία με το αρχιτέκτονα Gaspare T. Fossati για την κατασκευή ενός νέου κτιρίου στην Κωνσταντινούπολη. Παρότι το κτίσιμο ξεκίνησε αμέσως, η ολοκλήρωση του άργησε για πολλά χρόνια.

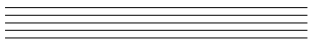
Αρκετά χρόνια αργότερα, το 1863 ο Πρωθυπουργός Fuad Pasha αποφάσισε την παράδοση μαθημάτων και ανοικτών διαλέξεων σε όσες αίθουσες ήταν ολοκληρωμένες χωρίς την αναμονή για την ολοκλήρωση όλου του κτιρίου. Οι διαλέξεις εγκαινιάστηκαν το Γενάρη του 1863 με θέματα από τη φυσική και χημεία. Λόγω της μεγάλης προσέλευσης που υπήρξε ακολούθησε μεγάλος αριθμός μαθημάτων όχι μόνο στα δύο προαναφερόμενα πεδία αλλά και στη γεωγραφία, τις φυσικές επιστήμες γενικότερα, την ιστορία. Όταν μετά από 19 χρόνια ολοκληρώθηκε το κτίριο, δόθηκε στο Υπουργείο Οικονομικών για τις δικές του ανάγκες και αποφασίστηκε το κτίσιμο μικρότερου κτιρίου για το Πανεπιστήμιο.

Οθωμανικό Πανεπιστήμιο (Darulfunun-i Osmani)

Η ολοκλήρωση της κατασκευής του δεύτερου κτιρίου του Πανεπιστημίου συνέπεσε με την μεταρρύθμιση στην του 1869 στην εκπαίδευση. Τα 51 άρθρα που την αφορούσαν ήταν σαφέστατα επηρεασμένα από τις προηγηθείσες σαρωτικές αλλαγές στη Γαλλία.

Σύμφωνα με τις ρυθμίσεις το ίδρυμα χωριζόταν σε τρεις διαφορετικές έδρες. Α) φιλοσοφίας και λογοτεχνίας Β) φυσικών επιστημών και Γ) νομικής. Η φοίτηση σε αυτό θα ήταν τετραετής με το τέταρτο έτος αφιερωμένο στην εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας. Δεκτοί θα γίνονταν φοιτητές πάνω από 16 ετών και απόφοιτοι του *idadis*. Η κάθε έδρα θα είχε ξεχωριστά αναλυτικά προγράμματα. Στην έδρα της φιλοσοφίας - λογοτεχνίας θα διδάσκονταν αραβικά, περσικά, ελληνικά, γαλλικά, λατινικά. Στην έδρα της νομικής πέρα από το ισλαμικό νόμο και το ισλαμικό δίκαιο θα διδάσκονταν ακόμα ο γαλλικός πολιτικός κώδικας, το ρωμαϊκό δίκαιο και το διεθνές δίκαιο. Πολύ μεγάλο μέρος της διδασκαλίας θα στηριζόταν σε μεταφράσεις που γίνονταν από τις διάφορες ευρωπαϊκές γλώσσες, ευθύνη που αναλάμβανε η Επιτροπή Μεταφράσεων και η οποία θα ακολουθούσε τις οδηγίες του Συμβουλίου Γνώσης, που θα είχε την ευθύνη προετοιμασίας των βιβλίων.

Η επίσημη έναρξη της λειτουργίας του πανεπιστημίου έγινε το Φεβρουάριο του 1870 με 450 φοιτητές και πρώτο διευθυντή τον Tashin Pasha. Ο Tashin Pasha σε αντίθεση με τις προαναφερόμενες προβλέψεις αναδόμησε το αναλυτικό πρό-

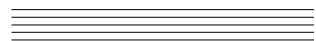
γραμμα. και ενοποίησε τις τρεις έδρες με μερικά κοινά μαθήματα. Στο τέλος της χρονιάς οι φοιτητές έδιναν εξετάσεις και έπαιρναν τη βεβαίωση για την επιτυχία τους. Εξαιτίας του Ραμαζανιού τον Οκτώβρη του 1870 τα μαθήματα ακυρώθηκαν και ο διευθυντής διοργάνωσε διαλέξεις σε θέματα βιομηχανίας, τεχνών, λογοτεχνίας και τέχνης. Οι τελευταίες δόθηκαν από τον Cemaladdin Afgani που με τα λεγόμενα του και το συσχετισμό τεχνών και διδασκαλίας του Προφήτη, δημιούργησε αρνητικές αντιδράσεις και αυτό είχε σα συνέπεια την κατάργηση των διαλέξεων και την απομάκρυνση του διευθυντή του ιδρύματος. Λόγω των ρήξεων των ιθυνόντων του Πανεπιστημίου με τους Ισλαμιστές το ίδρυμα ανέστειλε τη λειτουργία του το έτος 1872-1873 και δεν γνωρίζουμε αν έβγαλε αποφοίτους ή όχι.

Αυτοκρατορικό Πανεπιστήμιο Galatasaray (Darulfunun-i Sultani)

Οι προσπάθειες για νέο πανεπιστημιακό ίδρυμα ήταν άμεσες της προηγούμενης αποτυχίας. Το εγχείρημα επικεντρώθηκε γύρω από το ήδη υπάρχον sultanis (β/βάθμιο σχολείο) που υπήρχε στο Galatasaray με τη λογική ότι ήταν απαραίτητο να προστεθεί σε αυτό ένα ακόμα παρακλάδι ανώτερης εκπαίδευσης. Το νεοϊδρυθέν ίδρυμα είχε τρία παρακλάδια. Τη Νομική σχολή, τη σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών και τη σχολή των Επιστημών. Γενικά η λειτουργία του δεν είχε γίνει πολύ γνωστή εξαιτίας κυρίως της κατάληξης που είχε το προηγούμενο εγχείρημα του Αυτοκρατορικού Πανεπιστημίου.

Μετά από τετραετή φοίτηση οι σπουδαστές προετοιμάζαν τη διπλωματική τους διατριβή και αν αυτή ήταν επιτυχημένη έπαιρναν τον τίτλο του «Dr» και οι απόφοιτοι της Νομικής προσλαμβάνονταν στο Υπουργείο Δικαιοσύνης και οι απόφοιτοι της Μηχανικής / Επιστημών στο Υπουργείο Δημοσίων έργων. Οι τελειόφοιτοι της τρίτης σχολής (Ανθρωπιστικών Σπουδών) διορίζονταν καθηγητές φιλολογίας και λογοτεχνίας. Όσοι δεν ολοκλήρωναν τη διατριβή τους εργαζόνταν ως δικαστές, μηχανικοί και δάσκαλοι. Με μια πολύ γρήγορη ματιά βλέπουμε πως το καινούργιο Πανεπιστήμιο είχε προσαρμόσει απόλυτα τις κατευθύνσεις των σπουδών στις ανάγκες του κράτους και ετοιμάζε επαγγελματίες για συγκεκριμένες θέσεις, όπου υπήρχε ζήτηση.

Οι πόροι για τη λειτουργία του Πανεπιστημίου στηρίζονταν στα εισοδήματα των βακουφιών και σε κρατική βοήθεια. Αρχικά τα έσοδα κάλυπταν τα έξοδα. Με την πάροδο του χρόνου όμως το ίδρυμα είχε απόλυτη εξάρτηση από το κράτος. Αυτό έγινε κυρίως από τη στιγμή που οι περισσότεροι μη Μουσουλμάνοι φοιτητές ήταν οικότροφοι κάτι που σήμαινε ακόμα μεγαλύτερα έξοδα.

Η άνοδος του επιπέδου της δευτεροβάθμιας (ανώτερης και κατώτερης) εκπαίδευσης και οι ανάγκες της Αυτοκρατορίας για πολύ καλά καταρτισμένους επαγγελματίες σε διάφορες ειδικότητες γέννησαν την ανάγκη στο τέλος του 19ου αιώνα της δημιουργίας ενός ιδρύματος με πολύ περισσότερες έδρες. Κάτι τέτοιο θα γινόταν πράξη τον 20ο αιώνα.

Αυτοκρατορικό Πανεπιστήμιο (Darulfunun-i Sahane)

Στα 25α γενέθλια του Abdulhamid II στην εξουσία, οι υποδείξεις των αξιωματούχων προς αυτόν πήραν σάρκα και οστά με την ίδρυση στις 31/8/1900 του νέου Πανεπιστημίου, αρχικά με τρεις έδρες (Τέχνες και Φιλοσοφία, Μαθηματικά και Φυσικές Επιστήμες, Θεολογία) και αργότερα με πέντε (Νομική και Ιατρική). Αρχικά το πρόγραμμα σπουδών ήταν τετραετές για τη Θεολογική σχολή (δείγμα πως το παραδοσιακό κατεστημένο επηρέαζε ακόμα τις εξελίξεις) και τριετές για τις υπόλοιπες.

Το ξεκίνημα δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ιδανικό λόγω ανεπαρκούς (από την άποψη του αριθμού και της κατάρτισης) προσωπικού, χαμηλού επιπέδου φοιτητών και μη κατάλληλων διδακτικών εγχειριδίων. Παράλληλα, την κατάσταση δυσχέραινε ο μικρός αριθμός των φοιτητών σε σχέση με το μεγάλο αριθμό τάξεων και εφαρμογών. Οι συνταρακτικές εξελίξεις που βίωσε η οθωμανική κοινωνία μετά την επανάσταση των Νεότουρκων σημάδεψαν την πορεία του Πανεπιστημίου και του έδωσαν το 1933 την τελική του ταυτότητα ως «Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης». Μερικές από τις αλλαγές ήταν η σύνδεσή του με τη Φαρμακευτική και Κτηνιατρική σχολή και την Ιατρική Σχολή της Δαμασκού, η ίδρυση εργαστηρίων που θα υποστήριζαν την έρευνα, η κατάργηση του τμήματος Θεολογίας, η δημιουργία τμήματος για γυναίκες, η απόκτηση το 1919 επιστημονικής αυτονομίας, η ίδρυση Πανεπιστημιακού συμβουλίου (κάτι ανάλογο της Συγκλήτου) και η καθιέρωση των εξαμήνων.

